

**Anotace referátů
(FUMA VI., 14.-17. 5. 2007)**

Kláštery, město a jeho mrtví

Tomáš Borovský

Všemi úrovněmi života středověkého města pronikala memoria: forma vzpomínání a zachovávání minulosti. Tvořila zároveň jednu ze spojnic mezi světem měšťanů a řeholníků v městských klášterech. Měšťané si volili kláštery za místo posledního odpočinku, případně v nich zřizovali nadace za spásu své duše. Jak dosvědčují pamětní texty vzniklé přímo v kláštrech, udržovala se vzpomínka na měšťanské donátory i po mnoha desetiletích. Paměť města přežívala v řeholním prostředí.

Středověké kláštery v Hradci Králové - stav výzkumu a jeho další perspektivy

Radek Bláha - Miroslav Kovář - Jiří Sigl

Hradec Králové patřil ve středověku k významným českým městům. Jeho přednímu postavení odpovídá i velký počet klášterů, které se nacházely jak v samotném městě, tak především v předměstích. Písemnými prameny máme již v první polovině 13. století doložen klášter minoritský, dominikánský a komendu řádu německých rytířů, nejspíše ve druhé polovině 13. století pak vznikl klášter dominikánek. Všechny tyto církevní instituce zanikly v husitském období a jejich pozůstatky byly prakticky zcela smazány výstavbou pevnosti ve 3. třetině 18. století. V současné době jsme tak při jejich studiu proto odkázáni, vedle písemných pramenů, na staré mapy a plány 18. století, veduty města 17.-18. století a nečetné archeologické nálezy a terénní pozorování učiněná při znovuvýstavbě města od konce 19. století. Nové poznatky však slibuje rozbor architektonických kamenných článků z lapidária hradeckého muzea. Vedle starších nálezů se jedná o nálezy z posledních cca 5 let, které byly získány při zemních a stavebních pracích na dolní městské hradbě ze 16. století. Do této hradby byl zazděn stavební materiál především z církevních staveb zbořených během husitského období.

Několik archeologických poznámek k olomouckým klášterům

Josef Bláha

Příspěvek shrnuje povětšinou drobné autorovy archeologické poznatky, získané během posledních tří decenií 20. století v areálu Olomouce. V některých případech se jedná o upřesnění vztahující se k motivům a podmínkám klášterních fundací (benediktini na Hradisku, dominikáni u sv. Michala, augustiniánky u sv. Petra, bernardini u P. Marie na Bělidlech), v jiných se pak dotýkají detailů stavebních dějin a každodenního života v těchto institucích (augustiniáni u Všech svatých, kartuziáni, dominikánky u sv. Kateřiny).

K vývoji klášterního areálu Na Karmeli v Mladé Boleslavi

Michal Bureš - Jan Pařez

Od roku 2005 probíhá v areálu kláštera Na Karmeli v Mladé Boleslavi archeologický výzkum v souvislosti s vybudováním nového vysokoškolského centra a.s. Škoda automobilová. Příspěvek přináší několik hypotéz o stavebním vývoji klášterního areálu na podkladě výsledků archeologického výzkumu. Těžištěm referátu je období vzniku původního minoritského kláštera ve 14. století, okrajově se příspěvek dotýká dalšího vývoje areálu ve 15.-17. století.

Počátky mendikantů v Českých zemích

Dušan Foltýn

Prvními záchytnými body bratří kazatelů a menších bratří v českých zemích se stal nepatrný počet nejvýznamnějších sídelních aglomerací, přičemž nebylo bezpodmínečně nutné, aby proběhla transformace zvoleného místa v lokační město. Příznačné je z tohoto hlediska umístění našeho nejstaršího kláštera dominikánů, který byl založen při kupecké osadě v Praze na Poříčí (kol. 1226) a během vlády krále Václava I. byl řeholníky opuštěn a přenesen do prostoru vymezeného nově

vytyčenými hradbami pražského Starého Města. Postupující vlna městských lokací ovšem mendikantům záhy umožnila při fundacích cíleně preferovat nově vysazená města, včetně zdánlivě méně významných měst poddanských. Snaha zachovat rovnoměrné rozložení sběrných okrsků by pak částečně mohla vysvětlit skutečnost, že v některých důležitých hospodářsko-správních střediscích s raně středověkými kořeny vznikly mendikantské kláštery se zpožděním mnoha desítek let, případně k jejich založení vůbec nedošlo. V několika případech přitom mohl sehrát jistou roli i odpor starších řeholí vlastnicích patronátní práva k místním farním kostelům.

Zaniklá Smíchovská kartouza - výzva pro současnou archeologii

Petr Juřina

Jakubův špitál na Novém Městě pražském- otázka kontinuity instituce na přelomu středověku a novověku

Petr Juřina - Kateřina Samojská

Klöster und Städte: Reflexionen zu einem ambivalenten Verhältnis

Thomas Küntzel

Von ihrem ursprünglichen Charakter her sind Klöster und Städte diametral entgegengesetzte Dinge: Klöster entstanden aus der Suche nach Weltabgeschiedenheit, während Städte Knotenpunkte weltlichen Treibens sind. Dieser Antagonismus lässt sich mit vielen Beispielen belegen, bei denen Konvente in die Einöde zogen, weil die Mönche und Nonnen im Umfeld eines Marktes nicht genügend Ruhe zum Gebet und zur Einkehr fanden. Oft sah die mittelalterliche Realität aber anders aus: Klöster und geistliche Stifte wurden nicht nur bewusst in städtischen Zentren gegründet oder dorthin verlegt, sondern sie wurden zum Mittelpunkt urbaner Zentren und stiegen zu Stadtherren auf. In den politischen Wirren des 13./14. Jahrhunderts erlebten Klosterstädte jedoch ein wechselvolles Schicksal. Nicht wenige sanken zu Flecken oder Dörfern ab, fielen gar wieder wüst, insbesondere in Konkurrenz zu Neugründungen weltlicher Herrscher. Klöster und geistliche Konvente „neutralisierten“ aber auch im Dienste mächtiger Fürsten die urbanen Mittelpunkte politischer Nachbarn, ähnlich wie Klöster den Platz ehemaliger Burgen einnahmen. Anhand von norddeutschen Beispielen, wobei Stadtwüstungen im Mittelpunkt stehen, sollen verschiedene Facetten des Verhältnisses zwischen Klöstern und Städten beleuchtet werden.

Moravské středověké město a kláštery

Zdeněk Měřínský

Současný stav poznání klášterů v Jihlavě

Petr Hrubý - Richard Zatloukal - David Zimola

Příspěvek shrnuje archeologické výzkumy v areálech jihlavských klášterů, které jsou průběžně ve větší míře zkoumány od 90. let minulého století. Jedná se především o komplexy vystavěné žebřavými řády (dominikáni a minorité) ve 13. století na okrajích města v ulicích Křížová a Matky Boží, ale i aktivity premonstrátského řádu v okolí kostela sv. Jakuba Většího a jejich řádového domu v Lazebnické ul. č. 1. Autoři zohledňují i uměnovědné výzkumy, ikonografické, topografické a historické prameny.

Nové poznatky o poloze a stavební podobě zaniklého minoritského kláštera v Čáslavi

Martin Tomášek - Jolana Šanderová

Dějiny vzniku, vývoje, poloha a podoba řádového domu v Čáslavi jsou dosud známy jen útržkovitě a lze konstatovat, že naše znalosti o něm nikdy nebudou nijak komplexní. Klášter jako takový byl zrušen někdy na počátku husitských válek a do dnešních dnů se nezachovalo prakticky vůbec nic, jen několik málo archivních zpráv o něm a malé množství jednotlivých architektonických článků. Plocha, kterou kdysi tento řádový dům ve městě zabíral, je dnes zhruba z poloviny zastavěna a zbývající část nebyla dosud uceleně archeologicky zkoumána. Až konec 20. století umožnil alespoň v nepatrné míře „nahlédnout pod zem“ a získat malé množství nových informací. První záchranný archeologický výzkum v roce 1993 byl pouze dokumentací výkopu pro kanalizační přípojku a přinesl soubor keramiky datované do první poloviny 13. století a materiál až

ze 16. a 17. století. Pro malý rozsah tohoto zásahu však nebylo možné charakterizovat podobu a vývoj sídelních aktivit, které zde dosud probíhaly. Druhý záchranný výzkum byl vyvolán záměrem současného uživatele části pozemku, který se rozhodl provést závažné terénní změny při přeměně nevyužívané plochy na plochu vhodnou pro kulturní využití. Výzkum v rozsahu tří sond proběhl v roce 2000 a přinesl již jasnější představy o využití této části plochy kdysi náležející klášteru. Navzdory dosavadním předpokladům však tento výzkum vyloučil, že vlastní konvent stál právě v jižní v jihojihozápadní části pozemku patřícímu klášteru. I přes toto negativní zjištění však přinesl artefakty, které poprvé umožnily alespoň v nepatrné míře pohled na hmotnou kulturu zdejších řádových bratří.

Městské kláštery a špitály ve středověkém Brně. Stav výzkumu a jeho další perspektivy.

Petr Holub - Václav Kolařík - David Merta - Marek Peška - Rudolf Procházka - Dana Zapletalová - Lenka Sedláčková - Antonín Zůbek

Krátký příspěvek přehledně shrne veškeré dosavadní poznání o klášterech ve středověkém Brně a naznačí další perspektivy jejich archeologického a stavebně historického výzkumu. Jedná se o úvodní tezi k následujícím příspěvkům ze středověkého Brna.

Augustiniánský klášter při kostele sv. Tomáše v Brně

Petr Holub - Václav Kolařík - David Merta - Antonín Zůbek

Klášter založený roku 1350 markrabětem Janem Jindřichem byl situován vně městských hradeb na místě starší zástavby předměstí. Někteří badatelé předpokládají, že se na stavbě podílela parléřovská huť. Klášterní kostel sv. Tomáše byl mimo jiné zamýšlen jako místo posledního odpočinku lucemburské sekundogenitury. Nejstarší podoba kláštera není doposud dostatečně známa. Do opevnění města byl klášter zahrnut až v závěru 15. století, významnou roli sehrál v době švédského opevnění města v roce 1645. Na některé z otázek se pokouší hledat odpověď archeologické výzkumy ve spojení s dokumentací historických konstrukcí a historickými prameny. Příspěvek si klade za cíl seznámení se stavem současného poznání.

Brněnský klášter Dominikánů a jeho stavební vývoj do závěru 18. století

David Merta - Marek Peška - Věra Šlancarová

Dominikánský klášter založil někdy mezi léty 1228–1230 moravský markrabě Přemysl, mladší bratr českého krále Václava I., při starším kostele sv. Michala. K roku 1248 se již připomíná „nově založený klášter“. Klášterní budovy sehrály významnou roli nejen v dějinách Brna, ale i celé Moravy. Po téměř dvě stě let se v refektáři scházely za účasti nejvyšší politické reprezentace zemské sněmy a soudy. Teprve v 16. století si moravské stavy začaly budovat vlastní sněmovní budovu, dnešní Novou radnici, v těsném sousedství kláštera. Za husitských válek se klášter stal nadřazeným všech zbylých dominikánských klášterů, ale již roku 1450 musel být pro nedostatek nových členů posílen mnichy z Polska a později i z Vídně. Především ve druhé polovině 15. století se konvent těšil velké přízni šlechty i brněnských měšťanů, díky jejichž darům a odkazům byl celý komplex postupně dostavován a vybavován. V letech následujících klášter pomalu chátral, stíhaly jej různé pohromy, které vyvrcholily v roce 1642 zřícením chrámu sv. Michala. Ten byl znovu, v mohutnějším provedení, postaven Janem Křtitelem Ernou teprve v šedesátých letech 17. století na náklady hrabat z Kounic. Při josefínských reformách byl v roce 1784 klášter zrušen. Historii kláštera vyčerpávajícím způsobem zpracoval již koncem 40. let J. Dřímál. Z hlediska uměnovědného a stavebněhistorického se Dominikánskému klášteru věnovali ve 2. polovině 20. století P. Bureš, P. Kroupa a L. Konečný. V souvislosti s celkovou rekonstrukcí budovy zde v letech 1996, 2001 a 2005 autoři článku provedli několik archeologických výzkumů a dílčích stavebněhistorických posouzení jednotlivých úseků stavby. Jejich dosavadní výsledky budou prezentovány v rámci příspěvku.

Zvonice minoritského kláštera v Brně

David Merta – Marek Peška

Statické zabezpečení zvonice minoritského kláštera v Brně a archeologický výzkum s ním spojený přinesl zásadní informace o této stavbě. Tato, v brněnských poměrech ojedinělá vrcholně středověká stavba, byla doposud v podstatě stranou zájmu badatelů. Považujeme proto za vhodné nastínit současný stav poznání její stavební historie ve vztahu k areálu minoritského kláštera.

Stavební vývoj minoritského kláštera ve středověku s důrazem na výsledky archeologických výzkumů a stavebně historické dokumentace

Rudolf Procházka

Archeologický výzkum části areálu minoritského kláštera probíhal v letech 1987-1990 v návaznosti na posléze nerealizovaný plán výstavby podzemních depozitářů pro Moravskou galerii, v r. 1992 v souvislosti s adaptací obchodů v západním křídle a konečně r. 1998 při rehabilitaci východního křídla již pro obnovený konvent minoritů. Archeologický výzkum navázal na stavebně historický průzkum J. Eliáše. Výsledkem výzkumu bylo zjištění intenzivního osídlení z doby před založením kláštera před r. 1239 včetně zděného měšťanského domu, jakož i objasnění hlavních vývojových fází středověké stavby. Kostel sv. Janů nebyl zkoumán; barokizovaná stavba však obsahuje středověké obvodové zdivo včetně typického dlouhého presbytáře. Na počátku výstavby konventu stála ještě románská budova východního křídla velké kvadratury, ke které postupně během 2. poloviny 13. a na počátku 14. století přibýly další části obvodové zástavby rajského dvora včetně ambitu a posléze od přelomu 13. a 14. století i tzv. malá kvadratura v nároží Orlí a Minoritské ulice. Stavební vývoj vykazuje určité analogie k soudobému řádovému domu brněnských dominikánů.

K počátkům klášterů brněnských Minoritů a Dominikánů

Lubomír Konečný

Stavební počátky, "porta iustitiae" a kapitulní síň kláštera brněnských minoritů. Problematika nejstaršího traktu kláštera brněnských Dominikánů.

Zaniklý minoritský klášter v severozápadním nároží městského opevnění v Hainburgu nad Dunajem v souvislosti s absolutněchronologickým vymezením profánní stavební tvorby za krále Přemysla Otakara II. (1252-1278) v pilotním regionu Hainburg-Marchegg

Stefan Scholz

Datování profánní stavitelské činnosti v době Přemysla Otakara II. v Hainburgu a Marcheggu (opevnění hradu a města, hrady Röthelstein, Pottenburg, kamenná zástavba na severní straně hainburgského fóra) na základě historických dat, procesu urbanizace, archeologických nálezů a stratigrafických souvislostí s jednotlivými stavebními fázemi a z nich vycházející relativní a absolutní chronologie regionální technologie zdiva ve 13. století je stanoveno pomocí detailní interdisciplinární metodiky. V případě Hainburgu an der Donau z toho vyplývá definice **hlavní stavební fáze II**, během níž ve 3. čtvrtině 13. století došlo především k vybudování bran hradebního a městského opevnění, ke vzniku nádherných profánních prostor na hradě údělného knížete, k dokončení kostela sv. Martina a P. Marie, k založení městského špitálu, jakož i k dokončení urbanizace vybudováním městské zástavby severně od tržiště a pravděpodobně i minoritského kláštera v severozápadním rohu města. To odpovídá i procesu vzniku města na právní úrovni, kdy rostoucí měšťanstvo za vlády Přemysla Otakara II. dosáhlo statutárního základu své emancipace vytvořením nezávislého městského soudu (*iudicium civitatis*), přičemž analogicky s jinými středoevropskými městy sloužil minoritský klášter před založením radnice (která vznikla nepochybně teprve ve 14. století) k veřejným shromážděním vznikající *universitas civium* a k důležitým právním aktům (B. Stüdeli), jak to vyplývá už z první zmínky z r. 1291, kdy v hainburském minoritském klášteře byl uzavřen mír mezi rakouským vévodou a uherským králem.

Stavebné a dekorační kamene středověkých kostolov a kláštorov v Bratislave

Daniel Pivko

V Bratislave sú známe dve rehole, ktorých stredoveké kláštory stoja dodnes: františkáni a klarisky. Oba kláštorné objekty a kostoly prešli od 13.-14. storočia zložitou stavebnou históriou. Materiál na stavby bol získaný z Bratislavy - žula ako lomový kameň, litavské vápence a zlepenec z neďalekých Hainburských vrchov a pohoria Leitha v Rakúsku. Gotické a renesančné epitafy sú väčšinou z červených vápencov zo severného Maďarska a okolia Salzburgu z Rakúska. Na barokovú výzdobu sa dovážali ušľachtilé vápence (mramory) z okolia Salzburgu a južného Bavorska. V príspevku sú materiály oboch kláštorov porovnávané s materiálmi vtedajšieho farského kostola, dnešnej Konkatedrály sv. Martina.

Kostol kláštora klarisiiek v Bratislave – jeho stavební predchodcovia

Ivan Staník - Branislav Lesák

V súvislosti s pôvodne pripravovanou rekonštrukciou asanovanej bývalej sakristie a ďalších prístavieb gotického kostola kláštora klarisiiek v Bratislave bol pozdĺž jeho južnej steny v rokoch 2004-5 realizovaný archeologický výskum. Neskôr naň naväzoval výskum v interiéri lode. Zistil výskyt základových murív starších architektúr predchádzajúcich výstavbe kláštora klarisiiek vzniknutého po roku 1275. Potvrdil predpoklady existencie staršieho kláštora rádu cisterciánok, ktoré opustili svoje objekty tesne pred vypálením kláštora a kostola v rámci bojov medzi Přemyslom Otakarem II. a Ladislavom V. v rokoch 1271 - 1273. Prekvapivý bol nález murív objektu typovo pripomínajúceho meštiansky dom so vstupnou šijou, predchádzajúceho výstavbe vlastného jednolodového kláštorného kostola datovaného do prvej polovice 14.storočia. Referát sa zameriava práve na spomínané staršie architektúry.

Mendikantské kláštory v lokační zástavbě Plzně

Radek Široký – Karel Nováček - Marie Wasková

Příspěvek je zaměřen na počátky minoritského a dominikánského kláštera v Plzni a na jejich úlohu v církevním životě vznikajícího města. Diskutován bude vztah obou klášterních staveb k lokačnímu půdorysu Nové Plzně založené v 90. letech 13. století, respektive prostorové rozložení církevních institucí v areálu města. Pozornost bude věnována také jejich vztahu ke zděným městským hradbám budovaným ve druhé čtvrtině 14. století. Zatímco poznání dochované gotické stavby minoritského (později františkánského) kláštera může vycházet z archeologických i stavebně historických výzkumů, stavba dominikánského kláštera kompletně zanikla na počátku 20. století a možnosti jejího poznání jsou omezené.

Two forgotten Friaries of the Suburb of Buda (Ofen). Excavations of the Augustinian and Carmelite Friaries

András Végh - Judit Benda

The suburb of Buda along the Danube, which suffered much bigger destruction during the Ottoman Wars than the city center on the hill top, contained two friaries in the Middle Ages. Both of them were totally destroyed and even their proper site has been totally forgotten, but both of them have been revealed by rescue excavations in the last decade. Archeological investigation yielded the remains of a richly decorated Gothic gate in the walls of a 18th century building standing on the plot at 19 Szalag Street in 1997. It also became clear, that the cellar of this house was built directly over the remains of a medieval tower. The walls were surrounded with graves and a small chapel with an ossarium was also excavated in this cemetery. The remains were identified with the medieval Augustinian Friary. Rescue excavation in 6-12 Kapás Street conducted in 2002 brought to light the foundation walls of the medieval Carmelite Friary. The eastern wing of the Friary was unearthed, which was surrounded with a cemetery behind the walls of the friary's garden. A group of fragments of fine terracotta statues has an outstanding place among the huge number of finds excavated on the plot